

Історія

УДК 272(477)''19'

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15316633>**Радянський терор проти римо-католицизму у 30–50-х роках XX століття****Свинаренко Наталія Олександрівна,**

кандидат історичних наук, доцент кафедри української філології та історії Навчально-наукового інституту Міжнародних відносин, Харківський національний економічний університет імені С. Кузнеця, Харків, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-8972-0025>

Прийнято: 13.04.2025 | Опубліковано: 30.04.2025

Анотація. Метою статті є аналіз динаміки та окреслення загальних тенденцій розвитку римо-католицьких релігійних громад на території радянської України у 30-50-х рр. XX ст. в умовах жорстокої антирелігійної боротьби. Зазначено, що тоді представники радянської влади чинили жорсткий психологічний тиск на прихожан, робили активні спроби знищити віру та столітні традиції римо-католиків, перетворювали храми на господарчі споруди. У 30-х рр. XX ст. у Києві, Дніпропетровську, Запоріжжі та ін. містечках, де римо-католицькі громади становили меншість населення, де місцеві ксьондзи стали жертвами сталінських репресій – римо-католицькі громади після втрати лідерів швидко припиняли діяльність. У 50-х рр. XX ст. на західноукраїнських землях ситуація децю змінилася. Там римо-католицькі громади були дуже масовими, авторитет ксьондза, особливо у провінції – беззаперечний. Применити авторитет ксьондзів було вкрай складно – ті були дуже освіченими і знали на тонкощах тодішнього як радянського

законодавства, так і норми міжнародного права. Доведено, що політика радянського партійно-державного керівництва була направлена на жорстоку антирелігійну пропаганду, що по суті, суперечило всім нормам міжнародного законодавства та порушувало права людини та громадянина на свободу віросповідання. Акцентовано увагу на тому, що попри заплановане преставниками радянської влади фактичне знищення римо-католицьких громад (контроль та переслідування вірян та духовенства), активну антирелігійну політику та пропаганду, переважно у західноукраїнських областях вдалося зберегти розвиток римо-католицизму. Це відбулося через поставлену юридично грамотну комунікацію між керівниками громад (переважно, гарно освіченими) та радянським чиновництвом у 50-х рр. XX ст.; активні і доволі значні збори коштів членами римо-католицьких громад для подальшої реставрації храмів і утриманню у належному архітектурному стані будівель храмів; значну кількість літніх жінок серед прихожан, які десятиліттями несли у свої родини традиції та правила римо-католицизму; умінням залучити значну кількість дітей до римо-католицизму попри категоричну заборону цього радянською юрисдикцією.

Ключові слова: римо-католицькі громади, Західна Україна, радянська Україна, радянський терор, атеїстична політика та пропаганда.

Soviet Terror Against Roman Catholicism in the 1930s-1950s

Nataliia Svynarenko,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Department of Ukrainian Philology and History, Educational and Scientific Institute of International Relations, Semyon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-8972-0025>

Abstract. *The purpose of the article is to analyze the dynamics and outline the general trends in the development of Roman Catholic religious communities in the territory of Soviet Ukraine in the 30s-50s. XX century. in conditions of a fierce anti-religious struggle. It is noted that then representatives of the Soviet authorities exerted severe psychological pressure on parishioners, made active attempts to destroy the faith and centuries-old traditions of Roman Catholics, and converted churches into economic buildings. In the 30s. XX century in Kyiv, Dnipropetrovsk, Zaporizhia and other towns, where Roman Catholic communities constituted a minority of the population, where local priests became victims of Stalinist repressions - Roman Catholic communities quickly ceased their activities after the loss of leaders. In the 1950s, the situation in Western Ukrainian lands changed somewhat. There, Roman Catholic communities were very large, and the authority of the priest, especially in the provinces, was unquestionable. It was extremely difficult to diminish the authority of the priests – they were very educated and knew the intricacies of both Soviet legislation and the norms of international law at the time. It has been proven that the policy of the Soviet party and state leadership was aimed at brutal anti-religious propaganda, which, in essence, contradicted all norms of international law and violated the rights of man and citizen to freedom of religion. The emphasis is placed on the fact that despite the planned actual destruction of Roman Catholic communities (control and persecution of believers and clergy) by the representatives of the Soviet government, active anti-religious policy and propaganda, mainly in the western Ukrainian regions it was possible to preserve the development of Roman Catholicism. This happened due to the legally competent communication between the leaders of the communities (mostly well-educated) and the Soviet officials in the 50s of the 20th century; active and quite significant fundraising by members of Roman Catholic communities for the further restoration of churches and maintenance of the buildings of churches in proper*

architectural condition; a significant number of elderly women among the parishioners, who for decades carried the traditions and rules of Roman Catholicism into their families; the ability to attract a significant number of children to Roman Catholicism despite the categorical prohibition of this by Soviet jurisdiction.

Keywords: *Roman Catholic communities, Western Ukraine, Soviet Ukraine, Soviet terror, atheistic politics and propaganda.*

Вступ. Постановка проблеми. Радянська влада зі своїм приходом різко розділила життя римо-католицького духовенства на «до» та «після». Адже до приходу радянської влади суспільне становище духовенства було високим, а авторитет у громадах – беззаперечним. Починаючи від 1917-1920 рр. влада у містах і селах України не раз змінювалася і більшовицька влада приносила у середовище духовенства бездумне руйнування храмів, конфіскацію церковного і особистого майна представників духовенства; звичним явищем стали обшуки, арешти, допити, свавілля «слідчих» органів, вирoki червоних революційних трибуналів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В ході дослідження було визначено, що географічний аспект діяльності римо-католицизму за радянської України у 30-50-х рр. ХХ ст. певною мірою висвітлено у роботах сучасних вітчизняних дослідників: В. Ганзуленко – про релігійну громаду у Запоріжжі [5], Т. Дідуха – у Львівській, Дрогобицькій, Станіславській та Тернопільській областях [8], Н. Масюкової – у Дніпропетровську [12], В. Старчового – на Поділлі [17], Я. Стоцького – у Галицькому регіоні [18], П. Федоренко – на Житомирщині [20], П. Хом'яка - на Львівщині та на Волині [21] та ін. Певні аспекти сталінської репресивної політики щодо римо-католицького духовенства, на конкретних прикладах, та їх вірян описані у працях О.Бажана [1], В. Байдича [2], П. Бондарчука [3-4], А. Дем'янчука [7], Г. Надтоки [13], Н.

Свинаренко [15], В. Сергійчука [16] та ін. Історіографічна складова цієї проблеми дуже детально висвітлена у статті О.Каліщук [10]. Досить побіжно про римо-католицизм, як сферу застосування політики сталінських репресій, йдеться в одній з робіт [14]. Для кращого відчуття реалій того часу, при написанні статті, використовувалася інформація зі збірників архівних джерел [9; 11].

Виділення невирішеної раніше частки загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Про спроби знищення радянською владою римо-католицизму робіт багато. Представники радянської влади культивували у суспільному житті атеїзм, і тому до храмів (незалежно від назв конфесій) і до духовенства ставилися відверто негативно, вбачаючи у них класового ворога, винного у більшості проблем пересічних людей. Як на мою думку, варто виділити проблему занепаду римо-католицьких храмів за радянської влади як усвідомлену руйнацію історико-архітектурних об'єктів та репресії проти духовенства, яке очолювало польські громади та мало великий авторитет серед вірян римо-католицького сповідання.

Метою статті є аналіз динаміки та окреслення загальних тенденцій розвитку римо-католицьких релігійних громад на території УРСР у 30-50-х рр. XX ст. в умовах жорстокої антирелігійної боротьби в сучасній вітчизняній науковій літературі.

1. Виклад основного матеріалу. Місце і роль римо-католицьких храмів за радянської України у 30-50-ті рр. XX ст. Чому ж радянська влада так боялася римо-католиків? Довідка про діяльність оунівського підпілля на території західних областей УРСР від серпня 1946 р. повідомляє нам, що «...оунівське підпілля у ряді випадків проводило серед населення мітинги, використовуючи при цьому церкву та інші місця масового скупчення людей, поширює листівки із закликом не здавати хліб державі, спалює необмолочений хліб, зерносховища, знищує партійно-радянський актив, сільський актив, місцевих

жителів, які симпатизують советам» [9, с. 37]. По-друге, через римо-католицьку церкву, на думку радянської держбезпеки, можна було проводити через Ватикан диверсійну роботу проти СРСР. Диверсії іноземних спецслужб радянські чиновники вбачали в усіх промахах своїх реформ – і тому римо-католицьке духовенство ототожнювалося з ворогом народу.

Як засвідчують історичні документи, деякі представники радянської влади розуміли, що збереження римо-католицьких храмів (історико-архітектурної спадщини народу) є важливим. Свідченням цього є інформація Львівського облкомунгоспу Львівському обкому КП(Б)У про стан і збереження приміщень костьолів у м. Львові від 11 жовтня 1947 р. У документі зазначається, що «... більшість костелів тоді не охоронялися та руйнувалися через поламані вікна чи двері, частина з них потерпали від дрібних крадіжок та зникнення важливих історико-культурних артефактів польського періоду і тому потребували охорони з боку держави...» [11, с.46]. Відповідно до довідки про стан і збереження недіючих костьолів у м. Львові 11 жовтня 1947 р. «..Костели - Марії Остробрянської, Кармелітів, Бернадитів, Домініканів, Войтиха, Яна, Єлизавети, Анни, Мартина, бенедикток, єзуїтів, Вірменський кафедральний собор, знаходилися, переважно у поганому стані...» [11, с.132]. Зазначено, що ті з них, що мають велику історико-художню цінність, у вигляді збережених скульптур, статуй, ліпники, мозаїки, живопису - робіт всесвітньо відомих митців, мають у найкоротші строки пройти необхідну інвентаризацію та стати музеями для відвідувачів.

Хоча у цей же час, інші чиновники про стан римо-католицьких храмів у Станіславській області повідомляють протилежне. Із доповідної записки Голові Президії Верховної Ради УРСР М.Гречухи секретарю ЦК КП(б)У Л.Мельникову щодо вирішення питання із пам'ятниками старовини від 5 травня 1952 р. відомо, що: «...у Станіславській області взяті на облік і зберігаються місцевими органами влади як пам'ятки стародавньої культури до

півсотні зруйнованих і напівзруйнованих різних будинків і споруд. Серед них - будинок колегії єзуїтів, костьол єзуїтів, костьол бернардинів, костьол домініканців, замок графа Потоцького, руїни замку Замойського, церкви, костьоли, монастирі, а також різні замки і особняки австрійських і польських магнатів. Можливо, деяка частина цих пам'ятників і являє собою якусь архітектурну цінність, та й то хіба як культової споруди, а переважна більшість цих храмів навряд чи становить яку-небудь вартість як пам'ятники історії чи культури нашого народу. Я вже не кажу про те, скільки коштує державі догляд та утримання їх. Потрібно виключити з державних реєстрів як нікому не потрібний мотлох, а самі будівлі використати для господарських і культурних потреб...» [9, с.88]. Іншими словами, висновок чиновника свідчить про те, що костьоли, монастирі, замки, у переважній своїй більшості, великої цінності для радянського чиновництва не представляли.

Дніпропетровський костел закрили у 1930-ті р., а пізніше у будівлі костелу була майстерня з нарізки скла. У 1930-х рр. у римо-католицькій громаді Дніпропетровська тривали репресії [12, с.170]. Як зазначається у статті Н. Масюкової, римо-католицький костел Дніпропетровська, ймовірно, був закритий не раніше жовтня 1933 р. і не пізніше січня 1937 р., найвірогідніше – наприкінці 1936 р. [12, с.171]. Подібні ситуації були характерними і для інших міст радянської України того часу. Нормою того часу був страшний моральний тиск на римо-католиків Києва, фінансовий тиск на релігійну громаду, «вимога трудящих» закрити храм. Тільки після арешту священників і активних вірян у 1935 р. костьол було перетворено під культурний заклад. Як констатує Г.Стронський, у 1938 р. було закрито в Україні останню римо-католицьку святиню-костьол св.Олександра в Києві [19, с.84].

Питання щодо націоналізації церковної власності на території Львівської та Луцької дієцезій досить детально проаналізовано у роботі П. Хом'яка [21]. Він простежив послідовність дій радянської влади, що вели до

єдиної цілі – знищення Римо-католицької церкви та її громади; натомість костели ставали клубами, спортзалами, складами, музеями тощо. У дослідженні П. Хом'яка описуються щонайменше сумні історії 52 храмів, які були знищені вщент або ж розформовані для господарчих та суспільних потреб радянської влади.

Репресії проти римо-католицького духовенства у 30-50-ті рр. XX ст. Одночасно з арештами проводилися закриття храмів і передача їх на господарські, культурні цілі або ж відбувалася природня руйнація. Протягом кількох років вівся наступ властей на костьол св.Миколая у Києві – спочатку його обклали великим податком, збирали підписи вірян на передачу святині під культурні потреби, але віруючі відстояли свою святиню [19, с.79].

На Півдні України ситуація була іншою. У 30-ті роки XX ст. посилювалися репресії не тільки проти римо-католиків, а й проти польської національної меншини, що складала більшість пастви костелу. У червні 1937 р. було заарештовано настоятеля парафії св. Йосипа – В. Сквирецького. На допитах у НКВС була «отримана інформація» про існування так званої контрреволюційної організації, яка діяла у Дніпропетровську, Запоріжжі, Дніпродзержинську «під прапором Римо-католицької церкви» [13, с.96].

Як констатує П. Федоренко у одній із робіт, радянська влада не шкодувала коштів і засобів для організації антирелігійної пропаганди, не обмежуючись масовою атеїзацією населення, вона вела і репресивні заходи, які на початку 19–20-х років не набрали ще таких обертів як у 30-50-х рр. XX ст. – зокрема духівники Житомирської дієцезії, неодноразово заарештовувались і перебували у місцевих в'язницях, де до них застосовувались як психічні, так і фізичні тортури [20, с.136]. Тобто, радянська влада викорінювала так званий «опіум для народу» повсюдно у фізичному розумінні цього поняття. Подібні масові факти нелюдського ставлення до римо-

католиків наводять і А. Дем'янчук [7], В. Сергійчук [16], Я. Стоцький [18] та ін.

Освіченість римо-католицьких священників залишалася, як і раніше, доволі високою, і тому їх авторитет був дуже значним, попри антирелігійну політику радянської влади. Як приклад – ксьондз Вербовецького костелу Мурованокуриловецького району Вінничини І. Кучинський, який обслуговував три парафії, володів більш як шістьма іноземними мовами, мав богословський ступінь «доктора соціології», прихильник модернізму у церкві, у проповідництві керувався положеннями й рекомендаціями, виробленими II Ватиканським собором [3, с.167]. І він такий був не єдиний. На таких яскравих особистостях трималася римо-католицька церква того часу.

2. Функціонування римо-католицьких громад на Західній Україні у 30-50-х рр.. XX ст. У той час римо-католицька церква підтримувала свій авторитет завдяки високій організованості, культурі у громадах. Як приклад, у Висковичівській громаді католиків Самбірщини Дрогобицької області, що складалася із 340 осіб, ксьондз Ф. Смелень за підтримки костелу систематично проводив заняття для молоді, відвідував будинки прихожан, готував дітей до причастя. Велике значення приділяв тому, щоб молоді вірянки правильно, з католицької точки зору, виховували своїх нащадків. До першого причастя дітей змушені були готувати батьки і літні парафіяни. Ксьондз давав рекомендації матерям, чому ті мають навчити своїх дітей, повчав і відразу сповідав матір і дитя. Дитина приймала своє перше причастя під час ритуалу завжди разом з матір'ю, що було особливо важливе для захисту ксьондза перед владою. Релігійні об'єднання існували переважно на території західних областей України, де рівень релігійності населення традиційно був вищим, ніж в інших регіонах країни. Найчисельніші громади було ліквідовано у 50-х рр. XX ст. у Дрогобицькій, Рівненській, Житомирській та Закарпатській областях [21, с.32].

Члени релігійних громад власним коштом ремонтували молитовні будинки та підтримували їх у належному стані. Особливе помітно це було у 1957 р. у зв'язку з підготовкою святкування 1000-річчя із дня заснування Римо-католицької церкви в Польщі. У селах і містечках, де компактно проживали католики, функціонували парафіяльні хорові колективи. Найчисельніші були в Шаргороді та Мурафі на Вінничині, Барі, Жмеринці та Чечельнику [21, с.42]. У деяких костелах вперше після війни ремонтували органи. У м. Бар Хмельницької області цією справою займався спеціальний майстер, запрошений із Гродно. У Львові ремонт інструменту довірили спеціалісту з Риги.

Хористи переслідувалися владою, і тому не дивно, що найчастіше там виступали люди пенсійного віку, на яких складно було впливати. Проповідницька діяльність ксьондзів була жорстоко обмежена й жорстко регламентувалася – їм було суворо заборонено проводити релігійну виховну роботу з дітьми. Ще на початку існування радянської влади духовенство відокремили від держави, від процесу навчання, а навчання релігії для неповнолітніх заборонили [6, с.145].

Директорам шкіл влада радила систематично проводити заняття з атеїстичної тематики, показувати антирелігійні фільми, яких тоді було вдосталь. Навчання гуманітарних та суспільних предметів було насичено атеїстичним змістом. Антирелігійна політика в усіх регіонах УРСР однаково пригнічувала інтереси вірян, в тому числі і римо-католиків, грубо порушуючи їх конституційні права та свободи [15, с.120]. Та чи була дієвою така політика?

Кафедральний собор м. Львова лише у 1948 р. підготував до першого причастя близько 120 дітей. Крім того, було створено молодіжну групу з 40-50 осіб, яка один раз на тиждень збиралася в костелі для вивчення молитов та релігійних обрядів, і це все попри державний контроль, відвідини тих занять і психологічний тиск на вірян [18, с.150]. У 1950 р. ксьондзу цього собору

Керницькому сповідалися 24862 особи, у 1953 – 24831, прийняли причастя у 1950 р. 268000 віруючих, у 1953 р. – 281000 [6, с.144]. У Святошинській релігійній громаді Києва (725 віруючих) ксьондз Холмицький упродовж 1950 р. провів велику кількість обрядів: 390 хрещень, 1600 сповідей, 2500 причасть, 600 відспівувань померлих, 24 вінчання [18, с.155]. Неусипний радянський державний контроль на рівні спостерігача теж не завадив вірянам реалізовувати духовні потреби.

У 50-х рр. ХХ ст. продовжувалася активна політика закриття костелів з одночасним зняттям з реєстрації католицьких громад. На вірян і на духовенство чинили неймовірний психологічний тиск, намагалися зачепити їх людську гідність. На середину 1944 р. на території Львівської області діяло 285 костьолів (124 парафіяльних і 161 каплиця), які обслуговували 180 ксьондзів, не враховуючи чернецтво. Римо-католицьке чернецтво на Львівщині налічувало 17 чоловічих монастирів і 166 ченців, а жіноче – 22 монастирі, 21 філію і 486 черниць [18, с.149]. Порівняно з попереднім періодом існування, залишилася мізерна кількість осередків римо-католицизму.

Депортація польського і українського населення 1944–1946 рр. безпосередньо стала причиною значного зменшення поляків-католиків і римо-католицьких громад та монастирів у західних регіонах України: із Львівщини у 1945–1946 рр. виїхали близько 220 тисяч поляків, а залишилося – близько 20 тисяч осіб. Зрозуміло, що для римо-католицьких громад то були колосальні втрати.

Напередодні Другої світової війни на Станіславщині, налічувалося 191608 віруючих римо-католиків, 85 громад, 14 монастирів, 207 костьолів і 155 ксьондзів [1, с.34]. Внаслідок польсько-української депортації населення станом на 6 липня 1945 р. налічувалося тільки 53 релігійні громади, а наприкінці першого кварталу 1947 р. їх залишилося тільки 7, котрі обслуговували 2 ксьондзи у 6 діючих костьолах: у Станіславі – 1000 вірян,

Бурштині – 85 і Болехові – 317, у Букачівцях – 119, і у Вижниці – 300, у Ценяві – 274 [1, с.34]. У деяких населених пунктах літні віряни молилися в костьолі без ксьондза. Молодих ксьондзів не було, а дуже літні, якщо і не зазнали репресій, за станом здоров'я працювати не мали змоги.

У Львівській області у першому півріччі 1947 р. налічувалося 10 римо-католицьких ксьондзів, котрі обслуговували 12 зареєстрованих і діючих костьолів [18, с.150]. Подібна ситуація була і в інших областях. У Станіславській області у 1957 р. діяли три зареєстровані громади у м. Станіслав, де було вірян – 1500, у м. Болехові – 100 і м. Букачівці – 50 [18, с.155]. Там же станом на 1960 р. не залишилося жодної зареєстрованої римо-католицької громади, жодного діючого костьола, жодного зареєстрованого ксьондза. У 1954 р. на Тернопільщині діяло 8 релігійних громад у містах – Борщові, Кременці і Підволочиську та в селах – Галущинці, Коралівка, Лосяч, Ридодуби, Хом'яківка [12. с.45].

Мало того, що радянська влада жорстко порушувала свободу віросповідання, вони ще грубо порушували закони про особисті свободи – зокрема, у такий спосіб були переселені ченці закритих монастирів. У 1948 р. вже не було жодного діючого римо-католицького монастиря на заході України. 14 травня 1948 р. органами МДБ було застосовано паспортний контроль-режим до ченців монастиря і вони були переселені у монастир до Самбора, котрий закрили у 1950 р. – це яскравий приклад жорстокого порушення прав людини і громадянина в СРСР.

Ксьондзів у релігійних громадах катастрофічно бракувало. Якщо у 1947 р. уповноваженим Ради у справах релігійних культів у Тернопільській області було зареєстровано 10 римо-католицьких громад, то в 1948 р. до них додалася ще громада в с. Галущинці Підволочиського району, зареєстрована в 1948 р. Кількість римо-католиків в області на 1 січня 1949 р. становила 2866 осіб, їх обслуговували 6 ксьондзів [13, с.98]. Наприкінці 1949 р. у Львівській області

із 12 ксьондзів залишилося тільки 5, котрі продовжували служіння [19, с.78]. Подібна ситуація була характерна і для інших регіонів.

У 1947–1953-х рр. між Ватиканом і СРСР не було встановлено двосторонніх дипломатичних відносин. І тому до римо-католиків ставилися як до потенціальних ворогів. Зміни у політичному керівництві СРСР 1964 р. призвели до змін у ставленні до Церкви та вірян. Влада відмовляється від чітко виражених антизаконних дій і ті громади, що пережили терор влади, продовжували жити і розвиватися.

Висновки. У 30-х р.ХХ ст. на території радянської України йшло планомірне знищення духовенства через репресії влади, протистояти яким було вкрай складно. На вірян у 30-х рр. ХХ ст. чинили неймовірний психологічний тиск, і, зрозуміло, що у Києві, Дніпропетровську, Запоріжжі та ін. містечках, де римо-католицькі громади становили меншість населення, де місцеві ксьондзи стали жертвами сталінських репресій – римо-католицькі громади після втрати лідерів згортали свою діяльність. У 50-х рр. ХХ ст., попри заплановане преставниками радянської влади фактичне знищення римо-католицьких громад (контроль та переслідування вірян та духовенства), активну антирелігійну політику та пропаганду, переважно у західноукраїнських областях вдалося зберегти розвиток римо-католицизму. Це вдалося зберегти через активні і доволі значні збори коштів членами римо-католицьких громад для подальшої реставрації храмів і утриманню у належному архітектурному стані будівель храмів; значну кількість літніх жінок серед прихожан, які десятиліттями несли у свої родини традиції та правила римо-католицизму; умінням залучити значну кількість дітей до римо-католицизму попри категоричну заборону цього радянською юридикцією. Варто зазначити, що на ремонти храмів, органів та ін. віряни ніколи не просили грошей у відповідних державних інстанцій радянської влади, а вирішували ці проблеми коштами членів громади чи власними силами-завдяки цьому і

вдалося зберегти до наших днів цінні перлини релігійної архітектури карпатського регіону та Закарпаття. Для кращого розуміння описаної проблеми слід опрацювати сучасну польськомовну наукову літературу, присвячену вивченню наслідків згорання римо-католицизму у радянський час у різних регіонах України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бажан О., Данилюк Ю. Випробування вірою: Боротьба за реалізацію прав і свобод віруючих в Україні в другій половині 1950-х – 1980-ті рр. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2000. 331 с.
2. Байдич В. Римо-католицизм у контексті розвитку державно-церковних стосунків в СРСР (1920–1960-ті рр.) / Історія України: Маловідомі імена, події, факти. 2010. 36. С. 294-315.
3. Бондарчук П. Релігійне життя римо-католиків в УРСР у період «застою» ...*Актуальні дослідження суспільних наук* : матеріали X Всеукр. наук. конф. (м. Умань, 28 берез. 2024 р.). Умань: Візаві, 2024. С.163-170.
4. Бондарчук П. Римо-католики в УРСР: особливості й тенденції змін у релігійності (друга половина 1940 – перша половина 1980-х рр.). *Український історичний журнал*. № 1. 2021. С. 71-79. DOI: 10.15407/uhj2021.01.057
5. Ганзуленко В. Римо-католицька громада міста Запоріжжя в 20-30-х рр. ХХ ст. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, 2015. Вип. 44, том 1. С.113-123.
6. Гура О. Діяльність світських організацій католиків в УРСР наприкінці 1940-1950-их р. Україна-Ватикан: християнство в контексті його включення в різноманітні сфери суспільного буття. Київ: УАР, 2015. С.142-149.
7. Дем'янчук А. Переслідування римо-католицької церкви на землях України в період радянської влади. VII International Scientific and Theoretical

Conference «Current issues of science, prospects and challenges». 04.10.2024 р. Сідней, Австралія, 2024 С.135-136.

8.Дідух Т. Становище Римо-католицької та Греко-католицької церков в УРСР у 1953-1964 рр. (на прикладі Львівської, Дрогобицької, Станіславської та Тернопільської областей): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Тернопіль, 2021. 20 с.

9. Історія України з найдавніших часів до поч. ХХІ ст.: збірник документів і матеріалів / упоряд. : С.Алексєєв, Н.Стешенко. Краматорськ: ДДМА, 2017. 204 с.

10. Каліщук О. Римо-католицька церква в Україні у другій половині ХХ ст. у сучасному історіографічному дискурсі: регіональний зріз. *Літопис Волині*. Вип. 29. 2023. С.58-63. DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.29.09>

11. Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. Том 1. 1939-1953. Київ: Наукова думка, 1995. 868 с.

12. Масюкова Н. Антирелігійна політика радянської влади в кінці 20-х – 30-ті рр. ХХ ст. (на прикладі римо-католиків Дніпропетровська). *Старожитності Лукомор'я*. 2021. № 4 (7). С.172-182. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-2\(8\)-700-711](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-2(8)-700-711)

13. Надтока Г. М. Основні етапи та тенденції розвитку римо-католицизму. *Вісник Київського славістичного університету*. 2003. №15. С. 95-112. <https://doi.org/10.32420/2306-3548/2024.96.05>

14. Політика пам'яті в Україні щодо радянських репресій у західних областях (1939–1953) : колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2021. 426 с.

15. Свиначенко Н. Особливості антирелігійної політики і атеїстичне виховання у радянській Україні у 20-30-тих рр. ХХ ст. *Духовно-інтелектуальне виховання і навчання молоді в ХХІ ст.*: міжнар. період. зб. наук. пр. Харків;

Бостон ; Кельн: НДВП «Інтелект-Експрес-Капітал», 2025. Вип. 7. С.112-122.
DOI: 10.58962/2708-4809.SIUTY.2025.16

16.Сергійчук В. У боротьбі за віру римо-католики завжди були несхитні.
Київ : Дніпро, 2001. 298 с.

17. Сторчовий В., Нестеренко В. Римсько-Католицька Церква на Поділлі
у 20-ті – 90-ті роки ХХ ст.: Історико-релігієзнавче дослідження. Коломия :
«Вік», 2001. 68 с.

18. Стоцький Я. Державна політика скасування мережі Римо-
католицької церкви в Галицькому регіоні (1944–1964 рр.). Україна-Ватикан:
християнство в контексті його включення в різноманітні сфери суспільного
буття. К.: УАР, 2015. С.148-157.

19. Стронський Г. Римо-католицький костюл в Україні у 20 - 30-і роки
ХХ ст. *Вісник ТДТУ*. 1996. №1. С. 77-86.

20. Федоренко П. Політика більшовицької влади щодо римо-католицької
церкви у першій половині 1920-х рр. (на прикладі Житомирської дієцезії). *Дух
і літера. Польські студії*. № 22. 2010. С.123-141.

21. Хом'як П. Римо-католицьке духовенство Львівської та Луцької
дієцезій 1939-1991 рр.: особливості діяльності: дис. на здобуття наук. ступеня
д-ра філософії : 032 Історія та археологія / Хом'як Павло Павлович. Луцьк,
2023. 338 с.

REFERENCES

1. Bazhan O., Danylyuk YU. (2000). Vyprobuvannya viroyu: Borot'ba za realizatsiyu prav i svobod viruyuchykh v Ukrayini v druhiy polovyni 1950-kh – 1980-ti rr. [The struggle for the realization of the rights and freedoms of believers in Ukraine in the second half of the 1950s - 1980s.]. Kyiv : In-t istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny, 331 s. [in Ukrainian].

2. Baydych V. (2010) Rymo-katolytsyzm u konteksti rozvytku derzhavno-tserkovnykh stosunkiv v SRSR (1920–1960-ti rr.) [Roman Catholicism in the context of the development of state-church relations in the USSR (1920–1960s)] / *Istoriya Ukrayiny: Malovidomi imena, podiyi, fakty*. 36. S. 294-315. [in Ukrainian].
3. Bondarchuk P. (2024). Relihiyne zhyttya rymo-katolykiv v ursr u period «zastoyu»...[Religious life of Roman Catholics in the USSR during the period of «stagnation»].*Aktual'ni doslidzhennya suspil'nykh nauk : materialy X Vseukr. nauk.konf.* (m. Uman', 28.03.2024 r.).Uman' :Vizavi, S.163-170. [in Ukrainian].
4. Bondarchuk P. (2021) Rymo-katolyky v URSR: osoblyvosti y tendentsiyi zmin u relihiynosti (druha polovyna 1940 – persha polovyna 1980-kh rr.) [Roman Catholics in the Ukrainian SSR: features and trends of changes in religiosity (second half of the 1940s - first half of the 1980s)].*Ukrayins'kyi istorychnyy zhurnal*. № 1. S. 71-79. DOI: 10.15407/uhj2021.01.057 [in Ukrainian].
5. Hanzulenko V. (2015) Rymo-katolyts'ka hromada mista Zaporizhzhya v 20-30- h XX st . [The Roman Catholic community of the city of Zaporizhzhia in the 20s-30s of the XX c.] .*Naukovi pratsi istorychnoho fakul'tetu Zaporiz'koho natsional'noho universytetu*, vyp. 44, tom 1. S.113-123 [in Ukrainian].
6. Hura O. (2015) Diyal'nist' svit-s'kykh orhanizatsiy katolykiv v URSR naprykintsi 1940-ykh – 1950-ykh r. [Activities of secular Catholic organizations in the USSR in the late 1940s-1950s].*Ukrayina-Vatykan: khrystyyanstvo v konteksti yoho vklyuchennya v riznomanitni sfery suspil'noho buttya*. Kyyiv: UAR, S.142-149.[in Ukrainian].
7. Demyanchuk A. (2024). Peresliduvannya rymo-katolyts'koyi tserkvy na zemlyakh Ukrayiny v period radyans'koyi vlady [Persecution of the Roman Catholic Church in the lands of Ukraine during the period of Soviet rule]. VII International Scientific and Theoretical Conference «Current issues of science, prospects and challenges». 04.10.2024 r.Sidney, Avstraliya. S.135-136. [in Ukrainian].

8. Didukh T. (2021). Stanovyshche Rymo-katolyts'koyi ta Hreko-katolyts'koyi tserkov v URSS u 1953-1964 rr. (na prykladi L'vivs'koyi, Drohobyts'koyi, Stanislavs'koyi ta Ternopil's'koyi oblastey) [The position of the Roman Catholic and Greek Catholic churches in the Ukrainian SSR in 1953-1964 (on the example of Lviv, Drohobych, Stanislav and Ternopil regions)].: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01. Ternopil', 20 s: [in Ukrainian].
9. Istoryia Ukrayiny z naydavnishykh chasiv do poch.KHKHI st. : zbirnyk dokumentiv i materialiv (2017)./ upor. : S. Aleksyeyev, N. Steshenko. [History of Ukraine from ancient times to the beginning of the 21st century: a collection of documents and materials]. Kramators'k: DDMA, 204 s. [in Ukrainian].
10. Kalishchuk O. (2023). Rymo-katolyts'ka tserkva v Ukrayini u druhiy polovyni KHKH st. u suchasnomu istoriografichnomu dyskursi: regional'nyy zriz [The Roman Catholic Church in Ukraine in the second half of the 20th century in modern historiographical discourse: a regional cross-section]. *Litopys Volyni*. Vyp. 29. S.58-63. DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.29.097>. [in Ukrainian].
11. Kul'turne zhyttya v Ukrayini. Zakhidni zemli. Dokumenty i materialy.tom 1.1939-1953 (1995) [Cultural life in Ukraine. Western lands. Documents and materials]. Kyiv: Naukova dumka, 868 s. [in Ukrainian].
12. Masyukova N. (2021). Antyrelihiyna polityka radyans'koyi vlady v kintsy 20-kh – 30-ti rr. XX st. (na prykladi rymo-katolykiv Dnipropetrovs'ka) [Anti-religious policy of the Soviet government in the late 1920s – 1930s (on the example of Roman Catholics of Dnipropetrovsk)]. *Starozhytnosti Lukomor'ya*. № 4(7). S.172-182. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-2\(8\)-700-711](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-2(8)-700-711)[in Ukrainian].
13. Nadтока H. M. (2003). Osnovni etapy ta tendentsiyi rozvytku rymo-katolytsyzmu v Ukrayini [Main stages and trends of the development of Roman Catholicism in Ukraine. Bulletin of the Kyiv Slavic University]. *Visnyk Kyivsk'oho slavistychnoho universytetu*. № 15. S. 95–112. <https://doi.org/10.32420/2306-3548/2024.96.05> [in Ukrainian].

14. Polityka pam'yati v Ukrayini shchodo radyans'kykh represiy u zakhidnykh oblastyakh (1939–1953): kolektyvna monohrafiya (2021). [The Politics of Memory in Ukraine Regarding Soviet Repressions in Western Regions (1939–1953):]. / vidp. red. V. Il'nyts'kyy. L'viv – Torun' : Liha-Pres. 426 s [in Ukrainian].

15. Svynarenko N. (2025) Osoblyvosti antyrelihiynoyi polityky i ateyistychne vykhovannya u radyans'kiy Ukrayini u 20-30-h rr. XX st. [Peculiarities of anti-religious policy and atheistic education in Soviet Ukraine in the 20s-30s. XX c.]. Dukhovno-intelektual'ne vykhovannya i navchannya molodi v XX st.: mizhnar. period. zb. nauk. pr. Kharkiv; Boston ; Kel'n: «Intelekt-Ekspres-Kapital», Vyp. 7. S.112-122. DOI: 10.58962/2708-4809.SIUTY.2025.16 [in Ukrainian].

16. Serhiychuk V. (2001). U borot'bi za viru rymo-katolyky zavzhdy buly neskhytni [In the struggle for the faith, Roman Catholics were always unshakable] . Kyyiv : Dnipro, 298 s. [in Ukrainian].

17. Storhovyy V., Nesterenko V. (2001). Ryms'ko-Katolyts'ka Tserkva na Podilli u 20-ti – 90-ti r. XX st.: Istoryko-relihiyeznave doslidzhennya [The Roman Catholic Church in Podillia in the 1920s – 190s: Historical and Religious Studies]. Kolomyia : «Vik», 68 s. [in Ukrainian].

18. Stots'kyy YA. (2015) Derzhavna polityka skasuvannya merezhi Rymo-katolyts'koyi tserkvy v Halyts'komu rehioni (1944–1964 rr.) [State policy of abolishing the network of the Roman Catholic Church in the Galician region (1944–1964)]. Ukrayina-Vatykan: khrystyianstvo v konteksti yoho vklyuchennya v riznomanitni sfery suspil'noho buttya. Naukovyy zbirnyk. K.: UAR, S.148-157. [in Ukrainian].

19. Strons'kyy H. (1996) Rymo-katolyts'kyy kost'ol v Ukrayini u 20 - 30-i roky XX st. [The Roman Catholic Church in Ukraine in the 20s - 30s of the 20th century]. *Visnyk TDTU* №1. S. 77-86. [in Ukrainian].

20. Fedorenko P. (2010). Polityka bil'shovyts'koyi vlady shchodo rymo-katolyts'koyi tserkvy u pershiy polovyni 1920-kh rr. (na prykladi Zhytomyrs'koyi

diyetseziyi) [The policy of the Bolshevik government towards the Roman Catholic Church in the first half of the 1920s (on the example of the Zhytomyr diocese)]. *Dukh i litera. Pol's'ki studiyi*. № 22. 2010. P.123-141.[in Ukrainian].

21. Khom'yak P. (2023) Rymo-katolyts'ke dukhovenstvo L'vivs'koyi ta Luts'koyi diyetseziy 1939 – 1991 rr.: osoblyvosti diyal'nosti [Roman Catholic clergy of the Lviv and Lutsk dioceses 1939 - 1991: features of activity]: dys. na zdobuttya nauk. stupenya doktora filosofiyi: 032 Istoriya ta arkheolohiya / Khom'yak Pavlo Pavlovych. Luts'k, 338 s. [in Ukrainian].